

RESEARCH ON THE PSYCHOLOGICAL STRUCTURE OF THE COGNITIVE AND CREATIVE POTENTIAL OF THE INDIVIDUAL

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТРУКТУРИ ПІЗНАВАЛЬНО-ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

Liana Maryanenko¹

Lesya Pushkarska²

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-601-0-7>

Варто зазначити, що багато авторів, які займалися проблемою творчого потенціалу, не дійшли до остаточного визначення його сутності. Часто поняття «творчий потенціал» сучасні автори використовують як синонім творчої активності, або творчих здібностей. Сутність поняття «творчий потенціал» неможливо розкрити без розуміння змісту понять «особистість», «пізнавальні здібності», «творчі здібності», «пізнавальна діяльність», «творча діяльність». Різні аспекти проблеми формування творчої особистості та її якостей, а також розвитку творчого потенціалу, як складової частини особистості, досліджували Дж. Гілфорд, В. Загвязинський, І. Зязюн, О. Кульчицька, В. Моляко, В. Рибалка, К. Роджерс, О. Романовський, В. Роменець, Т. Сущенко, П. Торренс та інші.

В. О. Моляко акцентує на тому, що творчий потенціал є не суцільним автономним утворенням, а складною підсистемою, що щільно переплітається з іншими структурними детермінантами творчих процесів. Розкриваючи сутність психологічного поняття «творчий потенціал», необхідно з'ясувати сучасні наукові уявлення про нього, його зміст, психологічну структуру, можливості розвитку, розкриття, реалізацію, саморозкриття і самореалізацію. Поняття «пізнавально-творчий потенціал» дещо відрізняється від поняття «творчий потенціал», Поняття «пізнавально-творчий потенціал» визначається як ресурси пізнавальних і творчих можливостей людини, як здатність конкретної особистості до здійснення пізнавально-творчої діяльності в межах навчально-професійного пізнання і навчально-професійної творчості.

У дорослій життєдіяльності творця для творчої особистості пізнавально-творчий потенціал реалізується в суспільно значущих

¹ G.S. Kostyuk Institute of Psychology
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Ukraine

² G.S. Kostyuk Institute of Psychology
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Ukraine

результатах – винаходах, картинах, книгах, фільмах, сценічній творчості, для учнів – переважно у написанні творів, і виконанні творчо-пізнавальних завдань в процесі навчання, також у виконанні творчих і пізнавально-творчих завдань у гуртках.

В. О. Моляко зазначає, що тут обов'язково присутня драма очікуваного і реалізованого – драма, що може стати успіхом досягнень обдарованого учня або ж трагедією нереалізованого таланту, блокадою, заблокованістю пізнавально-творчого потенціалу. Науковець пише: «На шляху від станції можливостей до станції реалій може бути багато перешкод, а часом трапляються і прірви» [3, с. 15].

В. О. Моляко пропонує такий склад творчого потенціалу: 1) задатки, нахили: підвищена чутливість, вибірковість, надання переваг чомусь перед чимось, динамічність; 2) інтереси: спрямованість, частота, систематичність, домінування пізнавальних інтересів; 3) допитливість, потяг до створення нового, до пошуку і розв'язання; 4) швидкість у засвоєнні нової інформації, створення асоціативних масивів; 5) нахили до постійних порівнянь, зіставлень, вироблення еталону для відбору інформації; 6) розвиток загального інтелекту: розуміння, швидкість оцінки та відбору шляхів розв'язання, адекватність дій; 7) емоційність, почуття, вплив емоцій на інтелект (вплив емоцій на вибір та надання переваг); 8) вольовий компонент: наполегливість, систематичність у роботі, цілеспрямованість, рішучість, працелюбність, сміливе прийняття рішень; 9) творчий компонент: творча спрямованість, пошук аналогії, комбінування, реконструювання, зміни варіантів, економність використання засобів розв'язання; 10) інтуїтивізм: здатність до прояву неусвідомлюваних швидких, іноді миттєвих оцінок, прогнозів рішення; 11) швидке оволодіння технікою праці, прийомами, майстерністю виконання; 12) здібності до реалізації власних стратегій і тактик у розв'язанні проблем, пошуку виходу зі складних екстремальних ситуацій. Різниця у розвитку особистості насамперед зумовлена саме творчим потенціалом особистості.

Стосовно структури творчого потенціалу, деякі дослідники виокремлюють такі складники: оригінальність мислення, уява, інтуїція, чуттєвий досвід, обдарованість, ініціативність [3, с. 13–14]. Дослідники пропонують також і трикомпонентну структуру творчого потенціалу особистості: когнітивно-креативний, мотиваційно-вольовий, діяльнісно-рефлексивний компоненти. Ця розробка підходить для творчих особистостей раннього юнацького віку, пізнього юнацького віку та дорослих. Тобто на цій виборці вже здійснене професійне самовизначення. Когнітивно-креативний компонент виражається в гнучкості, оригінальності, швидкості й оперативності мислення, легкості

асоціацій, творчій уяві, спеціальних здібностях. Це, як вважають дослідники О. В. Варгата й І. А. Завада, по-перше, інтелектуальні якості: допитливість, ерудованість, логічність, обґрунтованість, аргументованість, здібності до аналізу й синтезу, здатність знаходити аналогії, використовувати різні форми доказів; схильність до експериментів, уміння ставити питання, бачити суперечності, формулювати проблеми і гіпотези, виконувати теоретичні й експериментальні дослідження, володіти способами розв'язування різних задач; володіння культурними нормами і традиціями; вміння самовизначатися в ситуаціях вибору; здатність позначити своє розуміння або нерозуміння з будь-яких питань, що постають; уміння зрозуміти й оцінити іншу точку зору, вступити в змістовний діалог або суперечку; вміння зіставляти культурно-історичні аналогії зі своїми освітніми продуктами і результатами одногрупників, вичленити їх схожість і відмінності, перевизначити або доопрацювати власні освітні результати; здатність перетворювати здобуті знання в духовні й матеріальні форми, будувати на їх основі свою подальшу діяльність. Крім того, до творчого потенціалу мають входити емоційно-образні якості (наснага, натхненність, емоційний підйом у творчих ситуаціях; образність, асоціативність, уява, фантазія, мрійливість, романтичність, відчуття новизни незвичайного, схильність до творчого сумніву, до емпатії, знакотворчості, символотворчості); ініціативність, винахідливість, кмітливість; своєрідність, неординарність, нестандартність, самобутність; здатність до генерації ідей, їх продукування як індивідуально, так і в комунікації з людьми, текстом, іншими об'єктами пізнання; володіння нетрадиційними евристичними процедурами; незалежність, схильність до ризику; наявність досвіду реалізації найбільш творчих здібностей у формі виконання і захисту творчих робіт тощо [2, с. 8–11]. Мотиваційно-вольовий компонент творчого потенціалу виражає, по-перше, мотиваційний складник (пізнавальну мотивацію особистості, її інтереси, орієнтацію на творчу активність; проявляється через якість уваги, ступінь самостійності, здатності особистості до саморегуляції та самоконтролю, вольового напруження, спрямованості на досягнення кінцевої мети творчої діяльності, вимогливості до результатів власної творчості); по-друге, емоційний складник (характеризує емоційне налаштування на творчий процес, емоційний супровід творчості). Мотиваційно-вольовий компонент включає навчально-пізнавальну мотивацію, мотивацію майбутньої професійної діяльності, мотивацію до творчості і саморозвитку. Це потреба в розвитку й реалізації особистісного потенціалу, усвідомлення своєї ролі і призначення; прагнення до вдосконалення професійно значущих якостей майбутнього фахівця, необхідних для успішного здійснення педагогічної діяльності та

професійного зростання; потреба в самовихованні, самореалізації та саморозвитку; розуміння необхідності вивчення педагогічної теорії і практики, освоєння професійно-педагогічних дій щодо її проектування і здійснення [1, с. 268–274.]. Діяльнісно-рефлексійний компонент творчого потенціалу, на думку С. О. Сисоєвої, – це усвідомлення творчою особистістю власної потреби у творчій діяльності; самостійність (самоосвіта), наполегливість. Також до складу цього компоненту авторка відносить самооцінку. Рівень самооцінки значною мірою пов'язаний із задоволеністю чи незадоволеністю людиною собою, своєю діяльністю, що виникають у результаті досягнення успіху або появи невдачі. Поєднання життєвих успіхів і невдач, переважання одного над іншим поступово формують самооцінку особистості. Особливості самооцінки творчої особистості виражаються в цілях і загальній спрямованості діяльності людини, оскільки в практичній діяльності вона зазвичай прагне до досягнення таких результатів, що узгоджуються з її самооцінкою, сприяють її зміцненню [4]. Як бачимо, питання щодо архітекτονіки творчого потенціалу залишається до певної міри відкритим. Для більш точного визначення складників психологічної структури пізнавально-творчого потенціалу нами було здійснене емпіричне дослідження.

У дослідженні брали участь старшокласники 2-х – 11-х класів школи № 36 м. Києва. Ключова методика «Особистісний потенціал», що її розробили зарубіжні дослідники, має три діагностичні показники: інтелектуальний потенціал, творчий потенціал і соціальний потенціал. За цією методикою також підраховується показник загального особистісного потенціалу. У дослідженні було застосовано й інші методики.

В результаті можемо зазначити, що, по-перше, творчий потенціал науковці визначають як якість, властивість, комплексну характеристику особистості, що має твірний, системний характер; пов'язують потенціал із можливостями особистості у творчій самореалізації, з її творчими силами, готовністю до творчої діяльності, з творчою активністю, творчими здібностями, творчою унікальністю. При визначенні пізнавально-творчого потенціалу акцент робиться більше на пізнавальній складовій.

По-друге, ключовими складниками пізнавально-творчого потенціалу, а отже і психологічними умовами його розкриття є: 1) високий особистісний потенціал, який складається з інтелектуального, соціального і творчого потенціалів (+0,694** (0,000)); 2) наявний творчий компонент (+0,577** (0,001)); 3) сформована пізнавальна мотивація (+0,553** (0,001)); 4) виражене прагнення до саморозкриття пізнавально-творчого потенціалу (+0,546** (0,0024)); 5) сформованість пізнавальної

діяльності (+0,505** (0,004)); 6) морально-етична самодетермінація (+0,471** (0,009)); 7) відсутність страху невдач (-0,440* (0,015)); 8) розвинені мислительні операції та розумові вміння (+0,437* (0,016)), 9) високий рівень множинного інтелекту (+0,366* (0,047)) (за Ховардом Гарднером). По-третє, бачимо, мислення та інтелект мають більш низьку значущість в розвитку пізнавально-творчого потенціалу. Більшу значущість мають відсутність страху невдач морально-етична самодетермінація, а також прагнення до набуття знань і до саморозкриття потенційних можливостей і мотивація. Головне ж – це творчі здібності.

Список використаних джерел:

1. Варгата О. В., Завада І. А. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу майбутніх психологів у психолого-педагогічній літературі. *Збірник наукових праць молодих вчених*. Хмельницький : ХІСТ, 2018. № 2. С. 268–274.
2. Варгата О. В., Завада І. А. Формування творчого потенціалу майбутнього психолога засобами інноваційних технологій у вищій школі. *Збірник наукових праць Хмельницького ін-ту соц. технологій Ун-ту «Україна»*. Хмельницький : ХІСТ, 2017. № 14. С. 8–11.
3. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир. Вид-во Рута, 2006. 320 с.
4. Сисосєва С. О. Творчий розвиток фахівців в умовах магістратури : монографія. Київ : Едельвейс, 2014. 404 с.